Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu

Süleyman Demirel Üniversitesi

Bildiriler

07-15 Nisan 2000

Editör
A.Tevfik KÖSE

Hazırlayanlar
Yrd.Doç.Serap ÜNAL
Seval AŞIK
Selma AKSOY

Kapak Tasarım
Arş.Gör.Burak ARTUN

Dizgi
Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü – Isparta/TÜRKİYE

Baskı
Altıntuğ Matbaası

Not : Bildirilerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir

ISBN 975-7929-22-0

Yrd.Doç.Dr.Fatma KOÇ / Gazi Üniversitesi
Geleneksel Türk Çocuk Giysileri (Poster Bildiri) 125-132

Выступление Ф. Хасьяновой, Татарстан. (Feride Hasyanova)/Tataristan
области книжной графики и полиграфического дизайна) ... 133-134

Prof. Dr. Gülsün PARLAR / Gazi Üniversitesi
Türk Dünyasında Portre Resim Geleneği ve Bazı Tanınmış Sanatçıların Eserlerine Plastik Yaklaşımlar 135-144

Doç.Dr.Günay Atalayer / Marmara Üniversitesi
Anadolunun Geleneksel Çözgü Boyama Teknikleriyle Çağdaş Uygulamalar 145-148

Gündegül Parlar / İstanbul Teknik Üniversitesi
Yıldız Kompozisyonlu Anadolu Selçuklu Sikkeleri 149-156

Г.Валеева-Сулейманова (Güzel SÜLEYMANOVA) / Tataristan
Татарское Ювелирное Искусство: Традиции И Инновации (Tataristan Kuyumculuk Sanati ve Gelişimi) 157-166

Yrd.Doç.H.Nevin Güven / Süleyman Demirel Üniversitesi
Çağdaş Toplumun Biçimlendirilmesi Bağlamında Sanat Eğitimi Sorunsalı 167-172

Yrd. Doç. Dr. H. Yakup Öztuna / Dokuz Eylül Üniversitesi
1980 Sonrası Türk Baskıresim Sanatı 173-176

Uzman Habibe Şimşek / Süleyman Demirel Üniversitesi
Yalvaç Müzesinde Bulunan XIX. Yüzyıla Ait Birkaç Tezhibli Kur'an-I Kerim'in Tezyini Açıdan İncelenmesi 177-184

Öğr. Gör. Dr. Hakan Çiloğlu / Marmara Üniversitesi
Kişisel Yüzey Tasarımlarım ve Halı – Kilim Dokuma Teknikleriyle Uygulanan Örnekler (Poster Bildiri) 185-190

Öğr. Gör. Dr. Hakan Çiloğlu / Marmara Üniversitesi
Türk El Halıcılığı Üretiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri 191-198

Halil Özkan / Turizm Bakanlığı
Gaziantep Yöresi El Sanatları Sorunları ve Çözüm Önerileri ... 199-206

Doç. İlhan Özkeçeci / Süleyman Demirel Üniversitesi
Türk Sanatında İşlevsellik ve Yeni Açılımlar 207-212

İrina Oskina/Başkordostan
Башкирская Графика. Евразийские Влияния. 213-218

Doç.İsmail ÖZTÜRK/Dokuz Eylül Üniversitesi
Günümüzde, Türkiye'de Geleneksel El Sanatlarının Bazı Sorunları 219-224

Yrd.Doç.Dr.İsmet ÇAVUŞOĞLU/Kocaeli Üniversitesi
Resim Sanatında Yeni ve Figüratif Eğilimler 225-234

Arş.Gör. Latife Aktan / Mimar Sinan Üniversitesi
Geleneksel Türk El Sanatlarının Çağdaşlaşması 235-240

ейла Ахунд-заде (Leyla Ahundzade) / Azerbaycan
О некоторых тенденциях развития современной азербайджанской ЖИВОПИСИ 241-244

TÜRK EL HALICILIĞI ÜRETİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Hakan ÇİLOĞLU
Marmara Üniversitesi

Türk kültürü içinde köklü bir geçmişe sahip olan halı sanatımız, günlük hayattaki önemini sürekli korumaktadır. Yüzyıllar boyunca dokunan halılar, fonksiyonel yapısının yanında dokuma kalitesi, desen ve motiflerdeki estetik başarılarıyla, her dönemde beğeni toplamıştır. Desenler, motifler ve renkler, tarihi derinliklerden günümüze dokuyucunun anlatım dili olarak, kültürümüz içinde bir kimlik ortaya koymuştur.

13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar, gelişimini kesintisiz sürdüren halı sanatımızın kompozisyonlarındaki dönemsel ve yöresel özelliklerle, Anadolu'da önemli halı merkezleri oluşmuştur.

Fonksiyonel özelliğinden ayrı olarak, Türk insanının üstün bir estetik anlayışının ürünü olan halılar, oldukça beğeni topladığından, bazı Avrupalı ressamların tablolarında kullanıldığını görürüz. [1] Halıları dokuyanların özel bir sanat eğitimi olmamasına rağmen, Türk tarihinin derinliklerinden gelişerek gelen ve nesilden nesile aktarılan kültür birikimi ile doğumdan itibaren muatap olduklarından, hayatı boyunca bunlar ile uğraştıklarından, doğal olarak sanatçılık yönleri oldukça ileri düzeyde gelişmiştir. Geleceğe aktarılan desen ve motiflere yeni ifadelerin katılımını sağlayacak estetik donanım, uzun bir nefes gerektirmiştir. Bu nedenle halı sanatımız, tarihi derinliklerden itibaren sağlam temelli bir gelişim çizgisine sahiptir. Halıların kompozisyonlarında desen, motif ve renklerin yan yana gelişleri gibi estetik endişeler, dokuyucularca doğru değerlendirilmiştir. Yüzyıllar boyunca halıları dokuyanlar, yaşadıkları doğayı, beklentilerini, üzüntülerini, sevincini, sevgisini düğümlerle dokumuştur. Yaşamdan ve iç dünyadan mesajlar, halıların renklerinde, desenler ve motiflerde gizlidir.[2]

Ülkemiz, günümüzde el halıcılığı konusunda önemli üretim potansiyeline sahip olmasına rağmen, genelde üretimde bir erozyon yaşanmaktadır. Yeni üretilen örneklerde, geçmiş dönemlerde dokunmuş halıların kalite ve estetiği artık ne yazık ki pek görülememektedir. Bu duruma en büyük etkenler olarak, kırsal kesimlerden şehirlere yapılan göçler sonucunda üretimin bırakılması,

---

[1] Şerare YETKİN, Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 44 – 109.

[2] Hakan ÇİLOĞLU, " Halı Sanatımızın Yüzey Tasarımı Olarak Değerlendirilmesi " , Öneri, Marmara Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Yayınları, Y. 6, C. 3, S. 13, İstanbul, Ocak 2000, s. 101 – 102.

yaşam şartlarının ve ekonomik gelir beklentilerinin değişmesi gibi sosyal ve ekonomik etkilerin payı oldukça büyüktür. Diğer yönüyle bakıldığında, önlenemeyen yoğun göçler sonucunda gelişmiş şehirlerde ve kırsal kesimlerde pek çok sorunlar ortaya çıkmıştır.

Halı dokunan yörelerden yapılan göçler sonucunda, o yörelerin dokuyucu potansiyeli yok olmaktadır. Göç eden halk, şartlar sonucunda geçimlerini farklı sektörlerden karşılamakta, daha önceleri kullandığı el sanatları üretimlerinin yerini de sanayiice yapılmış örnekler almaktadır.

Geçmişte önemli halı merkezleri konumunda olan bazı halı yörelerinin 1990 yılında saptanan göç durumunun, 1985 yılına göre olan durumu Çizelge 1'de verilmiştir.[3]

Çizelge 1

İl	Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç Hızı %
Çanakkale	390.145	27.428	29.470	-5 Azalmıştır
Balıkesir	893.357	65.588	60.740	5 Artmıştır
Isparta	379.020	24.326	30.821	-17 Azalmıştır
Kayseri	840.876	52.529	68.534	-19 Azalmıştır
Konya	1.569.640	71.113	98.297	-17 Azalmıştır
Nevşehir	255.531	16.662	27.370	-41 Azalmıştır
Niğde	276.989	15.653	31.510	-56 Azalmıştır

Buna karşın büyük şehirler olan İstanbul' da nüfus % 108, Antalya' da % 90, İzmir' de % 64, Ankara 'da % 25 oranında artmıştır.[4] Halı dokunan yörelerden göç edenlerin yerine gelenler, halı dokuyacak ve o yörenin halı dokuma geleneğini devam ettirecek beklentisi gibi bir düşünce doğru olmayacağı için, göçler üretim potansiyelinin yok olmasına en büyük etkendir denilebilir. Özellikle kırsal kesimden şehirlere göç edenler, el sanatı alışkanlıklarını büyük ölçüde bırakmaktadırlar. Bu durum, kalıtım gibi nesilden nesile geçen estetik yapılanmayı durdurmaktadır. Dolayısıyla yeni nesilin yorum getirebilme ve yeni düşünceler üretebilme şansı da yok olmaktadır.

---

[3] 1990 Genel Nüfus Sayımı; Daima İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 1.

[4] 1990 Genel Nüfus Sayımı, a. g. e., s. 1.

Türk el halıcılığında karşılaşılan diğer bir sorun ise, halı yörelerinin kendi kimlikli üretimlerinin bozulmaya yüz tutmasıdır. Bu durumda, desenler ve motifler yozlaşmakta, yöresel üsluplar yok olmaktadır.

Halı ticareti yapan kişi ya da kuruluşların, Anadolu' da halı dokumacılığını bilen kişileri, ücretli çalıştıracak iş sahası açmaları, ayrıca evlere sipariş vererek halı dokutturmaları, el halıcılığının sürdürülmesi ve ekonomik getiri kazandırılması açısından takdir edilici yönüdür. Ancak sadece o gün için ticari gözle bakıp, yöresel üsluptaki desen, motif ve renklere müdahale ederek değiştirilmesi ve dokuyucuların yanlış bilgilerle yönlendirilmeleri, geçmişten sağlam temellerle yorumlara ulaşarak gelişen ve geleceğe de bu yolla uzanması doğru olan yöresel kimliği bozmaktadır. Ayrıca, yine ticari amaçlı olarak kişi ve kuruluşlar, geleneksel Türk el halıları adı altında kendi hazırladıkları desen kartonlarını dokutturmaktadırlar ve geleneksel Türk el halıcılığının örnekleri olarak satmaktadırlar. Diğer yandan bu tür halıların hazırlanmış desen kartonlarında seçili renkler ve desenlere sadık kalınması istenildiğinden ve aynı desen kartonları tekrar tekrar dokunduğundan halıların özgünlüğü de olmamaktadır. Halıların dokuyanlar, el halısı üreten robottan farksızdır denilebilir. Çünkü bu durumda beğeniler, duygular gibi dokuyucunun kişisel katılımları mümkün olmamaktadır.

Geçmişten günümüze Türk halılarının sağlam temelli olarak gelebilmesinin altında yatan en büyük gerçek, dönemsel ve yöresel bütünlük içinde bile, her bir halının desenlerine, motiflerine ve renklerine, dokuyucuların kendi duygularını, düşüncelerini yüklediği gizli anlamlar ve halıları kendi estetik anlayışlarına göre dokumasındandır. Bu nedenle geçmiş dönemlerde dokumuş halılar, bu özellikleriyle birer sanat eseri olarak, müzelerde ve özel kolleksiyonlarda yer almaktadırlar.

Desen ve motiflerdeki kimlik bozulması, halıların renklerine de yansımıştır. Geçmiş dönemlerde nitelikli üretimi destekleyen halıların renklerindeki doğal boyarmaddeler, günümüzde yerini sentetik boyarmaddelere bırakmıştır. Doğal boyarmaddeler sürtünme, ışık, temizlik gibi fiziksel etkilere oldukça dayanıklı olmasının yanında, herşeyi doğal olan el halılarına otantik bir görünüm kazandırmaktadır.

Günümüzde ise sentetik boyarmaddeler kullanılarak dokunan halıların yüzeyi, dokuma işlemi bittikten sonra çeşitli kimyasal yöntemlerle soldurularak eski görünümü verilmek istenmektedir. Çünkü, özellikle yurt dışından gelen turistlerin eski Türk halılarına olan beğenileri bilinmektedir. Bu beğenilerin temelinde yatan doğruları, günümüzdeki üretimlerde devam ettirerek, ileride yeni üretimlerin de birer antika olabileceği inancını benimsemektense, bu tür yanlış yöntemlere gidilmesi, üretimlerin kalitesini oldukça düşürmekte ve aynı zamanda halıların ve sektörün güvenilirliğini sarsmaktadır.

Günümüzde ekonomik değerlerin ağır bastığı dönemde, kimlik değerleri ve üretim kalitesi bozulurken, halıları dokuyanları yargılamamak gerekir. Çünkü bu tür sorunlar, haklı olarak

dokuyucuları doğrudan ilgilendirmemektedir. Dokuyucu için önemli olan, zor olan yaşam şartlarında gelirini temin etmek ve aile bütçesine bir nebze katkı sağlayarak rahatlatmaktır.

Ülkemizde el halıcılığına olan ilgiyi ve üretimi azaltan diğer bir unsur, sürekli artmakta olan nüfusun ihtiyaçlarına, el sanatı üretimlerinin yetersiz kalması ve teknolojik üretimlerin el sanatı üretimlerine rakip olarak gereksinimleri karşılıyabilmesidir. Nitekim, teknolojinin ürünü olan makina halıları, ülkemizde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Türkiye' nin nüfusu 1927 genel sayımlarında 13.648.270 iken, 1997 de 62.865.574 dür. Bu durum, nüfusun 40 yıl içinde ortalama rakamla 5 kat arttığını göstermektedir. Nüfusun büyük bir kısmı ise, gelişmiş şehirlerde yer almaktadır. 1999 sayımlarına göre İstanbul' un nüfusu 9.198.809, Ankara' nın 3.693.390, İzmir' in 3.114.859 dur. Üç büyük şehirde yer alan toplam nüfus 16.007.058 dir ki, genel nüfusun ortalama %26' sını oluşturmaktadır.[5]

El halıcılığında yaşanan diğer önemli bir sorun, Türk halılarının dış ticaretinde yaşanmaktadır. Günümüzde el halıcılığı ihracatında dünya çapında % 40' lık Pazar payıyla, birinci durumda ki ülke İran' dır. Türkiye' nin Pazar payı ise % 5 dir. Diğer yandan Çin, Türk halı desenlerini aynen kullanıp, Türk halılarının taklitlerini oldukça düşük maliyette dokuyup 1/3, 1/4, 1/5 oranlarla dünya pazarına sunmaktadır. Bu durum, Türk halılarının ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Çin' de üretilen Türk halılarının taklitleri ucuz fiyatlarından dolayı ülkemizin iç pazarına bile sokulmuştur.[6]

Ülkemizde üretilen el halılarının son yıllardaki ihracatına bakıldığında;

1992' de	754.230 m^2	üretimin satışından	102.612.820	dolar
1993' de	841.915 m^2	üretimin satışından	106.237.524	dolar
1994' de	1.020.046 m^2	üretimin satışından	93.873.410	dolar
1995' de	790.289 m^2	üretimin satışından	89.606.239	dolar
1996' da	927.943 m^2	üretimin satışından	104.697.845	dolar
1997' de	919.890 m^2	üretimin satışından	110.027.450	dolar
1998' de	689.520 m^2	üretimin satışından	97.150.006	dolar
1999' da	698.545 m^2	üretimin satışından	74.012.368	dolar

[5] 1997 Genel Nüfus Tespiti; İdari Bölünüş, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1999, s. 2, 5.
[6] Ali Rıza ERCAN, " Türk El Halıcılığı Sinyal Veriyor ", Makro, İntermedya ve Yayıncılık A.Ş. Yayınları, s. 20, İstanbul, Haziran 1996, s. 62 – 63.

gelir elde edilmiştir.[7]

Görülmektedir ki, nitelikli olmayan üretimlerle, rekabet ortamında başarının sağlanamayacağı ortaya çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerde yapılan örneklerle hayranlık kazandıran el halılarımızı, günümüzde tekrardan hak ettiği saygınlığa ulaştırılması ve gelecek nesillere doğrularla taşınması gerekmektedir. Sürekli geçmişte yapılanlarla öğünmek yerine, asıl önemli olan, günümüz ve gelecektir. Bizi asıl ilgilendiren yönü, başarı kazandıran geçmişin doğrularını günümüzde görmek, başarı trendini yükseltecek düşünceler ve üretimlerle yarınlara taşınmasıdır. Bunun yapılabilmesi için doğru ve kalıcı çözümler üretmek şarttır.

1- Ülkemizde el halıcılığı üretimini geliştirmek için, ülkenin bölgelere göre tüm halı dokuyan nüfusu yaşlara göre saptanmalıdır. Çünkü şehirlere olan göçler sonucunda halı dokuyan kişiler dokumacılığı bırakmakta, halı dokumacılığı şehirin modern yaşamına aykırı ve gereksiz bir uğraş olarak görülmektedir. Ayrıca şu anda çeşitli sebeplerle halı dokumasalar bile, geçmişte dokuyan, dokumayı bilen, ilgisi olan kesim de bölgelere göre saptanmalıdır. Günümüzde büyük şehirlerde halı dokumayı bilen, ancak dokumayan ve günlerini boş geçiren pek çok ev hanımı bulunmaktadır. Bu kesim özendirilerek boş zamanlarda en azından evinin kendi halısını dahi üretebilir. Burada amaç, ticaretin dışında, aile bireylerini tekrardan estetik yapılanmaya, düşünmeye sevketmek, aile ve akraba içinde, yeni nesillere görsel ve uygulamalı yolla estetik ve bilgi aktarımında bulunmaktır. Ayrıca istenirse çeşitli koşullarda üretim de yapılabilir ve gelir sağlanabilir.

2- Halı dokuyarak geçimini temin edenlerin üretimlerine duyarlı olunmalı, ticarette yüksek karı düşünerek düşük ücret teklifleriyle dokuyucular üretmeye küstürülmemeli ve üretim için özendirici olunmalıdır. Unutulmamalıdır ki pahalıya imal olunsa bile, her iyi üretimin mutlaka alıcısı vardır.

3- Kimlikli üretim korunarak, yöresel Türk el halıları adı altındaki üretimlerde desen ve motiflerdeki dejenerasyon temizlenmelidir. Çünkü eklentiler ve yorumlar, dokuyucunun içinde yaşadığı doğaya ve yaşam şartlarına uygun izler taşıması gerekir.

4- Dokumalarda kaliteli malzeme kullanılmalı, renklerde sentetik boyarmaddeler yerine, kesinlikle doğal boyarmaddeler kullanılmalıdır. Özellikle geçmişte dokunmuş halıların kopyaları yaptırılıp, eski gibi görünsün diye kimyasal yöntemlerle soldurulup niteliksiz renklerle üretim ucuzlatılmamalıdır. Çünkü tarihsel halılara bakıldığında, renklerdeki canlılık göze çarpar.

---

[7] İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli (Genişletilmiş 2. Baskı), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstütüsü Yayınları, Ankara, Aralık 1990, s. 480 (57001.10 kod'lu istatistik).

5- Öncelikle devletin desteklediği, ya da diğer kuruluşlarca halıcılık eğitimi veren kurslar düzenlenmeli, buralarda üretilen halılar, tüm dokuma özellikleriyle örnek teşkil etmelidir.

6- Halı dokunan yörelerde kooperatifleşme sağlanmalı, üretici korunarak desteklenmelidir. Üretimler, bu konuda arştırmalar yapmış deneyimli kişilerce denetlenmelidir.

7- Halıların pazar payını geliştirecek ve dünyaya tanıtacak devlet destekli reklam ve propagandalar yapılmalı, genelde tüm el sanatları konusunda, en yaygın iletişim aracı olan televizyonda belgeseller verilmelidir.

8- El halıcılığı konusunda yarışmalar düzenlenmeli, kaliteli üretimler sergilenmeli, bunu başaran yöreler ve kuruluşlar belirtilmeli, kaliteli üretimi arttıracak rekabet yaratılmalıdır.

9- Geçmişte el halıcılığı üretimi yapılan, ancak günümüzde üretim potansiyeli eksilmiş ve yok olmaya yüz tutmuş yöreler saptanmalıdır. Çeşitli kuruluşlarca doğru proje çalışmaları yapılarak, kimlikli üretim özendirilip canlandırılmalıdır.

Kendi izlenimlerim sonucunda böyle bir projeye en iyi örnek, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından DOBAG (Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme) projesi kapsamında, Çanakkale' nin Ayvacık ilçesinde ve Manisa Yuntdağı' nda yürütülen projedir. Yakın geçmişte kimlikli halı dokumacılığı yok olan bu yöreler, günümüzde üretimlerindeki başarılarla dünya çapında beğenilen halılar dokumaktadırlar.

DOBAG projesi kapsamında üretilen halıların belirli desen kartonları hazırlanmış olsa bile, dokuyucu ve halı karşı karşıya bırakılmakta, halıların yüzeyinde desenlerin, motiflerin ve renklerin yan yana geliş sorunları bir sanatçı edasıyla dokuyucularca çözülmektedir. Bu nedenle benzer desenli halılar bile, bir diğerinden ayrılır.

Bu proje kapsamında doğal boyarmaddelerle dokunmuş kaliteli halılar, kullanılıp eskidikçe daha da güzel bir görünüm almaktadırlar. Bu nedenle üretimindeki doğrularla yıllar geçtikçe değerlenerek, günümüzde tarihi Türk halılarının yer aldığı müze ve kolleksiyonlara girebilir.

Kimlikli ve kaliteli üretimden taviz vermemek koşulu içeren bu tür proje çalışmalarının ülke genelinde uygulandığı düşünüldüğünde, üretimlerin nitelikleri günümüzdeki durumdan oldukça belli bir seviyenin üzerine çekilebilir ve Türk el halıcılığı ülkemizde ve dünyada tekrardan hak ettiği değere kavuşur.

Dileğim doğru yaklaşımlarla yapılan üretimlerin arttırılması ve bizlere ulaşan bu el sanatımızın, bizden sonraki daha nice nesillere ulaşmasıdır.

KAYNAKÇA

- ARLI, Mustafa, "El Sanatlarının Gerileme, Kaybolma ve Üretim Biçimlerinin Değişme Nedenleri İle Geliştirme ve Yaşatılmasına İlişkin Öneriler", I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984
- BAHADIR, Mahmut, "Türkiye'de El Halıcılığı ve Karşılaşılan sorunlar", I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984
- ÇİLOĞLU, Hakan, "Halı Sanatımızın Yüzey Tasarımı Olarak Değerlendirilmesi", Öneri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Y. 6, C. 3, S. 13, İstanbul, Ocak 2000
- ERCAN, Ali Rıza, "Türk El Halıcılığı Sinyal Veriyor", Macro, İntermedya ve Yayıncılık A.Ş. Yayınları, S. 20, İstanbul, Haziran 1996
- GÜLERMAN, Adnan, "El Sanatları İle Teknoloji İlişkileri", I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984
- YETKİN, Şerare, Türk Halı Sanatı, " Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991
- 1990 Genel Nüfus Sayımı; Daimi İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınlar, Ankara, 1997
- 1997 Genel Nüfus Tespiti; İdari Bölünüş, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınlar, Ankara, 1999
- İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli (Genişletilmiş 2. Baskı), T.C. Başbakanlık devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, Aralık, 1990